

AMID Working Paper Series 27/2002

Unge indvandreres integration, herunder integration gennem gymnasiet, fritidsaktiviteter, kærester mv.¹

Peter Seeberg
Center for Mellemøststudier, Syddansk Universitet

Indledning

Dette notat skal handle om unge indvandreres integration specielt med henblik på ungdomsuddannelser, fritidsaktiviteter, kærester mv. Det må med det samme understreges, at disse fænomener for det første ikke - som forskningsfelter - er undersøgt i samme omfang, og for det andet hverken i den danske eller den udenlandske litteratur er belyst inden for rammerne af de samme faglige forskningstraditioner. Der er – såvel i udlandet som herhjemme – efterhånden en omfattende litteratur, der i et traditionelt sociologisk perspektiv kortlægger og analyserer unge indvandreres uddannelsesmæssige forhold, mens såvel fritidsområdet som unges indvandreres sociale og intime liv kun er statistisk undersøgt i relativt beskedent omfang. Forskningen inden for disse områder er hyppigere mere antropologisk anlagte undersøgelser. Dette vilkår vil præge den følgende fremstilling. Der er ikke udarbejdet et selvstændigt afsnit omhandlende referencer, datamateriale og analysemetoder (skrivevejledningen, pkt. 5). I stedet er dette indarbejdet i fremstillingen.

1. Om begrebet integration

Nøglebegrebet i det følgende er social mobilitet. Det er den tilgrundliggende opfattelse, at vellykket integration kan defineres som integration, der resulterer i sociale ændringer således, at unge indvandrere opnår en forbedring af deres samfundsmæssige position. Integration må derfor i al abstrakthed beskrives som dette at skabe mulighedsbetingelser for social mobilitet.

¹ Dette arbejdsrapport er et notat udarbejdet for Akademiet for Migrationsstudier i Danmark i forbindelse med en kortlægning af integrationsforskningen i Danmark siden 1980, udført i opdrag af Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration. Projektet vil blive sammenfattet i en endelig rapport, der forventes udgivet af Ministeriet i løbet af efteråret 2002.

Målet med integrationsprocessen opfattes som Peter Nannestad definerer det i artiklen ”Den svære integration: danskerne og de nye etniske minoriteter”² hvor integrationsbegrebet indholdsbestemmes således: ”Ved integration skal her forstås en proces, hvis resultat er, at etniske minoriteter økonomisk og socialt er ligestillet med flertalsbefolkningen.”³ Denne definition er inspireret af den tidligere engelske indenrigsminister Roy Jenkins, som lægger navn til en ofte citeret udtalelse, der lyder som følger: ”I do not think, that we need in this country ‘a melting pot’...I define integration, therefore, not as the flattening process of assimilation but as equal opportunity, accompanied by cultural diversity, in an atmosphere of mutual tolerance.”⁴

Det er en sådan – toleddet – opfattelse af integrationsbegrebet, der i det foreliggende notat lægges til grund. De centrale elementer i opfattelsen af integration er således for det første understregningen af social mobilitet som udtryk for integration og for det andet ligestilling mellem minoritet og majoritetsbefolkning som mål for integrationsprocessen. Der lægges dermed afstand til såvel *melting-pot*-forestillinger (jf. citatet ovenfor) som strategier, der insisterer på tilpasning til majoritetssamfundet, hvor integration er identisk med assimilation. Udgangspunktet er principielt en pluralistisk integrationsstrategi- og –praksis (som har været det overordnede princip for integrationen af Commonwealth-borgere i England i anden halvdel af det 20. århundrede), men vel at mærke uden at multikulturalismen tages til indtægt for, at majoritetssamfundet opfatter det som sin opgave at bevare den kulturelle anderledeshed for enhver pris.

Den forskning vedrørende unges integration, der inddrages og/eller omtales i dette notat, er kendetegnet ved meget markante forskelle hvad angår det benyttede integrationsbegreb. Således kommer repræsentanter for den skelnen, der bl.a. nævnes i rapporten fra Indenrigsministeriets Tænketank⁵ mellem et kulturelt orienteret integrationsbegreb og et begreb om integration, der tager udgangspunkt i sociale forhold, tydeligt til udtryk i litteraturen om indvandrere under uddannelse, i fritidslivet og i forbindelse med personlige kontakter mellem unge indvandrere og danskere: kærester mv.

Vanskeligheden ved begrebet integration er, at det næppe er muligt at definere fuldstændig præcist. Det hænger for en stor dels vedkommende sammen med, at der er

² Artiklen findes i Peter Seeberg (2001): Ubekvemme udfordringer. Aktuelle tendenser i den danske og europæiske indvandrerdiskussion (Odense Universitetsforlag).

³ Op.cit. s. 13.

⁴ Her citeret fra Christian Joppke (1999): Immigration and the Nation-state. The United States, Germany and Great Britain. Oxford University Press, s. 225.

⁵ Se Udlændinges integration i det danske samfund. Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark, Indenrigsministeriet, august 2001, s. 12: ”Både i debatten og forskningen om integration af udlændinge lever to hovedopfattelser af begrebet side om side. Én, der primært vurderer integrationsprocessen ud fra en kulturel synsvinkel, altså som mødet mellem grupper med forskellige værdier og normer. Og én, der lægger vægten på forskellene mellem gruppernes sociale forhold, fx deres beskæftigelse, uddannelse og deltagelse i det politiske liv.” Se også i samme: Bilag A. Definition af integration, s. 110ff.

flydende grænser over mod begreberne segregation og assimilation, og denne – instrumentelle – skelnen er i øvrigt særegen for den danske diskussion.⁶ I den udenlandske forskningsdiskussion indgår integration som begreb således ikke på samme måde – det gælder f.eks. i den meget omfattende amerikanske diskussion om migrationsprocesser og deres betydning for udviklingen af det amerikanske samfund. I amerikansk sammenhæng – i det omfang det overhovedet giver mening at tale om en sådan i ental – handler de centrale diskussioner ikke om et normativt funderet integrationsbegreb, men snarere om komplekse relationer mellem akkulturations- og assimilationsprocesser.

Et kendt eksempel på dette er den amerikanske filosof og politolog Brian Barry, der i sin bog *Culture and equality*⁷ konstaterer umuligheden af i virkelighedens verden entydigt at skelne mellem akkulturation og assimilation. I forlængelse af dette er det Barry's opfattelse – idet han formulerer sig op mod liberale forsvarere for multikulturalismen og dennes insisteren på, at de politiske institutioner må levere et spillerum for forskellighedens udfoldelse,⁸ - at det afgørende for udviklingen af et velfungerende multietnisk samfund – og dermed for vellykkede integrationsprocesser – er en radikal påpegning af lighedens princip.

Det er ikke hensigten med dette notat at udsige noget normativt om integrationsprocessen, men det er selvsagt vanskeligt at holde dette perspektiv udenfor. For det første fordi diskussionen om integration som nævnt foregår på baggrund af modsætningen mellem et kulturelt og et mere socialt baseret integrationsbegreb. For det andet fordi de strategier der vælges for at realisere integration i sig selv rummer integrationsbegrebet – om end i vidt forskellige udgaver.

Det hér foreslåede integrationsbegreb henter sit ideologiske skyts i den franske, republikanske tradition. Princippet om *ius soli* er således udgangspunktet: det politiske fællesskab baseres på en forfatning, der forudsættes anerkendt af de etniske minoriteter. Men i modsætning til den franske tradition, der principielt bygger på en assimilationsstrategi, modificeres dette i retning af, at majoritetssamfundet insisterer på social integration, dvs. aktiv samfundsdeltagelse, men anerkender kulturelle, etniske, religiøse forskelle, for så vidt disse ikke står i modsætning til samfundets legale grundlag. Idealet er således et dynamisk integrationsbegreb, hvis centrale byggesten er gensidighed og lighed.

⁶ Måske uskarpheden i den danske diskussion også hænger sammen med, at integration både betegner en proces, nogle redskaber i en sådan og målet med selvsamme.

⁷ Brian Barry (2001): *Culture and equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Harvard University Press.

⁸ En af de mest kendte eksponenter for dette synspunkt er Will Kymlicka (1995): *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*. Clarendon.

På det normative niveau følger heraf, at majoritet og minoritet forholder sig til hinanden gennem hvad man kan kalde en ”forhandlet integration”. Der etableres et integrationsregime, hvor majoritetssamfundet formulerer krav om aktiv deltagelse på arbejdsmarkedet, i uddannelsessystemet osv. og samtidig anerkender den forskellighed, som af de pågældende minoritetsgrupper opfattes som værende af stor betydning. Dette betyder i praksis, at det ikke er majoritetssamfundet, der ud fra et multikulturelt princip sikrer en radikal ligestilling – f.eks. i form af etnisk kvotering, obligatorisk modersmålsundervisning o. lign. - men at der ud fra lighedens idé skabes forudsætninger for realisering af livsstrategier, som etniske minoriteter ønsker og som kan fungere inden for rammerne af majoritetssamfundets overordnede spilleregler, lovgivning mv.

Dette fordrer en fordomsfri diskussion om, på hvilke betingelser integrationsprocessen skal foregå, hvor begreber om forskellige nationale og/eller etnisk baserede værdier eller normer (kort sagt: forskellige kulturer) må være et af de væsentlige udgangspunkter. En uhildet diskussion om hvad kulturelle fænomener betyder for integrationsprocessen, herunder hvordan kulturelementer kan være byggesten i en integrationsproces, er dermed nødvendig. Men det er en vanskelig diskussion at få taget hul på, al den stund kulturbegrebet næppe nogensinde har været så kompromitteret som tilfældet er lige netop nu.⁹

I den forbindelse – og i stedet for at skylle barnet ud med badevandet – vil det være nyttigt at gøre kulturbegrebet til genstand for nogle overvejelser og præciseringer. Som det udtrykkes af den hollandske migrationsforsker Hans Vermeulen i en nyligt udkommet antologi: *”The question of whether culture makes a difference is therefore (...) not a morally neutral or politically innocent question(...)To avoid the term ‘culture’ may reduce the risks of walking into the trap of the culturalistic fallacy, but it might also make us less aware that a trap exists, one which is not linked exclusively to the word itself. It could well be that by shunning the concept of culture we run the greater risk of obscuring some very important issues, however controversial and sensitive these may be.”*¹⁰

⁹ En kort og præcis diskussion af dette kan ses i Bolette Moldenhawers bog *En bedre fremtid* (Moldenhawer, 2001), s. 27 ff.

¹⁰ Hans Vermeulen(2000): *The Role of Culture in Explanations of Social Mobility*, in Vermeulen & Perlmann: *Immigrants, Schooling and Social Mobility. Does Culture Make a Difference?* (Macmillan). Den omfattende diskussion om dette spørgsmål blandt sociologer, antropologer, historikere osv, der gennem de sidste årtier har beskæftiget sig med spørgsmålet om kulturens betydning som forklarende faktor, er f.eks. repræsenteret ved Pierre Bourdieu, Thomas Sowell, Stephen Steinberg osv. Det fra sociologien velsagtens mest kendte eksempel på kulturelle faktorerers betydning er Max Webers berømte tese om sammenhængen mellem protestantisk afholdenhed og kapitalismens frembrud i England,.

I de globale migrationsbevægelser der præger verden i begyndelsen af det 21. århundrede, kan uddannelse ses som en blandt mange migrationsstrategier.¹¹ Det gælder næppe i særlig stor udstrækning i dansk sammenhæng, som Bolette Moldenhawer er inde på i en nyudkommet bog: *"I modsætning til de frivillige minoriteter i USA er hverken tyrkere eller pakistanere oprindeligt emigreret med det formål at sikre børnenes fremtid via uddannelse i migrantsamfundet."*¹² Men det forandrer ikke noget ved, at man som migrant bosætter sig i en ny samfundsmæssig kontekst med henblik på at opnå en bedre tilværelse for sig selv og sine nærmeste ud fra en – mere eller mere nøgtern – viden om de lande, man søger at nå frem til. Og i den forbindelse er landes uddannelsessystemer også en faktor, der medvirker til at tiltrække migranter. Tilsvarende vil returnmigration eller migration til andre lande ofte være styret af de uddannelsesmæssige ressourcer, den *human capital*, der er oparbejdet i det nye hjemland. På godt og ondt er vilkårene i modtagerlandet i videste forstand afgørende for ens sociale situation, eventuelle sociale opstigning og integrations succes – og her er det pågældende modtagerlands uddannelsessystem og dets evne til at medvirke til integrationsprocessen en faktor af stor betydning.

2. Undersøgelsesresultater

I det følgende gennemgås resultater af undersøgelser vedrørende integration af unge indvandrere. Først med fokus på ungdomsuddannelser, specielt gymnasiet, herefter inddrages fritidsaktiviteter og integrationsprocesser med udgangspunkt i unge indvandreres sociale og intime liv.

Uddannelse

I 1989 udarbejdedes i Undervisningsministeriet - på initiativ af den daværende regerings flygtningeudvalg - en rapport om uddannelsesmæssige forhold for flygtninge og indvandrere.¹³ Til brug for beskrivelsen skulle gennemføres en kortlægning, som det hed i kommissoriet, i form af: *"tilvejebringelse af generelle statistiske oplysninger om flygtninges og indvandreres uddannelsesforhold, indsamling af uddybende kvantitative og kvalitative oplysninger fra et mindre antal udvalgte skoler og uddannelsesinstitutioner dækkende de større uddannelsesområder samt fremskaffelse*

¹¹ Se til denne pointe f.eks. Robert Skeldon (1998): Migration and Development. A Global Perspective. Longman, s. 108ff.

¹² Se Bolette Moldenhawer (2001): En bedre fremtid. Skolens betydning for etniske minoriteter. Hans Reitzel, s. 118. Det er utvivlsomt rigtigt, at dette gør sig gældende for tyrkere og pakistanere – og for andre traditionelle indvandrergrupper i dansk sammenhæng tilbage omkring 1970, hvor arbejdsmigrationen bragte store mængder af arbejdskraft til Vesteuropa. Det er formentlig mere tvivlsomt for andre gruppers vedkommende, hvor der ganske givet indgår overvejelser om at et ophold i et højtudviklet samfund også kan bruges i henseende til at sikre sig en uddannelse af høj(ere) kvalitet, sammenlignet med mulighederne i hjemlandet.

¹³ Undervisningsministeriet (1990). Uddannelsesmæssige forhold for flygtninge og indvandrere. Rapport fra et udvalg nedsat af Undervisningsministeriet.

af oplysninger fra forskellige forskningsprojekter og undersøgelser."¹⁴ En opsamling af det indsamlede materiale pegede på følgende problemstillinger som væsentlige:

1. Sprog: Der kunne konstateres manglende danskkundskaber hos nogle af de unge indvandrere og flygtninge.
2. Kultur - beskrevet således: "sprogproblemet skal ses i sammenhæng med bredere kulturelle og pædagogiske forhold, herunder princippet om at inddrage deltagernes forudsætninger og baggrund i undervisningen..."
3. Information og oplysning: Dels utilstrækkelig information i uddannelsessystemet om indvandreres og flygtninges kulturelle, sproglige og uddannelsesmæssige forhold; dels mangel på oplysning om danske uddannelsesforhold blandt indvandrere.
4. Styring af uddannelsesforløb: Der blev konstateret mangler i koordineringen mellem de forskellige uddannelses- og vejledningsinstitutioner.
5. Uddannelse af lærere: Der manglede formaliserede uddannelseskraav for lærere, der skulle undervise indvandrere og flygtninge.
6. Manglende overgangsuddannelser: Der manglede introducerende uddannelsesforløb til de danske uddannelser og brobygningsforløb mellem de forskellige uddannelsesstrin.
7. Der kunne konstateres vanskeligheder med at skaffe praktik- og lærepladser til personer med ikke-dansk baggrund.

Det var konklusionen i rapporten, at unge indvandrere og flygtninges integration i det danske uddannelsessystem lod noget tilbage at ønske. Ikke desto mindre gik der en længere periode, før man igen fandt det relevant at undersøge situationen vedrørende etniske mindretal i uddannelsessektoren.

I årene efter fortsatte indvandringen til Danmark, hvilket for uddannelsessektoren betød, at flere og flere børn og unge med ikke-dansk baggrund kom i Folkeskolen, gymnasiet, hf osv. I begyndelsen af 1990'erne var der dukket nogle nye etniske mindretal op i det danske samfund som i modsætning til arbejdsmigranterne, der kom til Danmark i perioden omkring 1970 og deres efterkommere, var flygtninge. Det var iranere, palæstinensere og personer fra det tidligere Jugoslavien, der fra slutningen af 1980'erne og især – for eksjugoslavernes vedkommende - i 1992/93 i ret store tal kom til Danmark. Det var bl.a. på den baggrund, at Undervisningsministeriet i 1995 ønskede at gennemføre en ny undersøgelse, som dels skulle beskrive situationen i gymnasiet og hf, dels pege på evt. problemer, som større tilgang af nye grupper af indvandrere og flygtninge til uddannelsessektoren gav anledning til.

¹⁴ Op.cit., s. 3.

Undertegnede udarbejdede i 1995 en rapport for Undervisningsministeriets Gymnasieafdeling med titlen *Tosprogede elever i gymnasiet og hf*¹⁵ med det formål at levere den ønskede beskrivelse af, hvordan unge med ikke-dansk baggrund var repræsenteret og klarede sig i en del af de studieforberedende uddannelser: gymnasiet, hf, studenterkursus og GIF.¹⁶ Det var samtidig formålet med undersøgelsen at se på, hvordan udviklingen hvad angår unge indvandrere under uddannelse var forløbet i perioden fra den sidste undersøgelse var foretaget i 1989 og frem til 1995.

I rapporten blev det påvist, at problemerne i gymnasiet og hf langt fra var blevet løst i den mellemliggende periode. Det var ikke konklusionen i rapporten, at den indsats, der blev gjort i uddannelsessektoren for at integrere unge med ikke-dansk baggrund var forfejlet, men indsatsen vurderedes ikke at være omfattende nok og kunne på en række punkter forbedres, gøres mere målrettet, effektiv osv.

Det statistiske grundlag for denne rapport om tosprogede unge var et spørgeskema, der blev rundsendt til alle landets gymnasier, hf-kurser, studenterkurser og VUC-centre. Besvarelserne viste, at der i perioden 1989-1994 – ikke overraskende – var en betydelig vækst i antallet af tosprogede unge i denne del af den studieforberedende uddannelsessektor i Danmark. Væksten svarede til lidt mere end en firedobling - i tal fra 574 til 2479 tosprogede elever. Selvom der var en fortsat indvandring til Danmark - i form af familiesammenføringer og nye flygtningegrupper - var denne vækst langt større end den udvikling, der havde fundet sted i indvandrerbefolkningen generelt – ganske uanset hvilken statistisk opgørelsesmetode der valgtes. Og forklaringen var heller ikke en generel vækst i denne del af ungdomsuddannelserne, for i perioden var der et antal unge i gymnasiet, hf mv., som forholdsvis stabilt lå omkring 75.000 personer – endda med en svagt faldende tendens.¹⁷ Det kunne således konstateres, at der havde fundet en vækst sted i hvad man kan kalde gymnasiefrekvensen for unge fra etniske mindretal – en udvikling, der betragtet som et udtryk for voksende integration, måtte betegnes som en entydig succes.¹⁸

Et af de interessante resultater af undersøgelsen fra 1995 var imidlertid, at der kunne konstateres meget store nationale forskelle på gymnasiefrekvenser. Markant flere elever med iransk og vietnamesisk baggrund fortsatte i gymnasiet eller hf efter Folkeskolen. Over 60% af disse to grupper fortsatte i gymnasiet eller hf, hvor

¹⁵ Peter Seeberg (1995): *Tosprogede elever i gymnasiet og hf*. Undervisningsministeriet. Se også Jørgen Bæk Simonsen m.fl. (1996): *Tosprogede elever*. Konferencerapport, Undervisningsministeriet.

¹⁶ Sidstnævnte (GIF: Gymnasiale Indslusningskurser for Flygtninge) var et særligt udbud, der havde til formål i løbet af et år at sluse flygtninge ind i det videregående danske uddannelsessystem. Uddannelsen etableredes under indtryk af de relativt mange flygtninge fra Iran, der fra midten af 1980'erne kom til Danmark. Disse flygtninge var relativt veluddannede og ressourcerstærke unge, overvejende mandlige flygtninge. Uddannelsen findes fortsat, men har i løbet af 1990'erne været frekventeret af stadigt færre. I 2001 var der to hold på Avedøre Gymnasium, et hold på Odense og et hold på Århus VUC.

¹⁷ Statistiske Efterretninger, 2001:10, tabel 38, s. 17: Elevbestand i gymnasiet, hf og studenterkurser pr. september. Danmarks Statistik.

¹⁸ Der indgår sandsynligvis også et element af statistisk usikkerhed i opgørelsen, som det imidlertid kan være vanskeligt at opgøre helt præcist.

gennemnittet for danske elever var knap 48%. Hvor gruppen af iranske og vietnamesiske tosprogede havde en særdeles høj overgangskvotient, var den for unge tyrkere meget lav – omkring 15%. Heroverfor havde en anden traditionel indvandrergruppe, pakistanerne, en kvotient på ca. 42%, altså kun lidt under det danske gennemsnit.¹⁹

Hvis man vælger at betragte dette at gå i gang med en studieforberegende uddannelse på gymnasialt niveau som et – helt enkelt – udtryk for integrations succes, kan man sige, at der klart var sket en positiv udvikling fra 1989 til 1995. Men det måtte samtidig fastholdes, at der langt fra var tale om en fuldstændig tilnærmelse til de statistiske vilkår, der gjorde sig gældende for den samlede ungdomspopulation, heller ikke selvom der blev taget højde for sociale forskelle i majoritets- og minoritetsbefolkningen – og specielt kunne en enkelt gruppe, tyrkerne, udpeges som en gruppe med en særdeles lav uddannelsesfrekvens hvad almengymnasial uddannelse angår.

Som nævnt indledtes denne undersøgelse med udsendelsen af et spørgeskema til alle landets gymnasier, hf-kurser, studenterkurser og VUC-centre. Definitionen på tosprogede elever, som var anført på spørgeskemaerne, lød: *"...elever, som enten er udenlandske statsborgere, eller børn af forældre, hvoraf mindst den ene har en fremmed kulturel baggrund"*. Definitionen valgtes ud fra en opfattelse af, at denne måde at operationalisere begrebet på ville give de lærere og studievejledere, der ude på de enkelte institutioner blev sat på opgaven, mulighed for at foretage et kvalificeret skøn, som var rimeligt præcist.

En definition, som den i Undervisningsministeriets Folkeskoleafdeling anvendte (der som nævnt opererer med det talte sprog i hjemmet som kriterium for tosprogethed), vurderedes som værende for "krævende" på dette uddannelsesstrin, hvor kendskabet til

¹⁹ Denne forskel i henseende til nationale mindretals uddannelsesfrekvens bekræftes i en rapport fra Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut. Således vises det f.eks. for unge tyrkeres vedkommende: "Tyrkiske efterkommere er den gruppe, der uddanner sig mindst. To tredjedele af de 20-29-årige tyrkiske efterkommere er hverken i gang med eller har afsluttet en erhvervskompetencegivende uddannelse". Se Hans Hummelgaard, Brian Krogh Graversen, Leif Husted og Jørgen Blæsdahl Nielsen (1998): Uddannelse og arbejdsløshed blandt unge indvandrere. AKF-rapport.

Pointen bekræftes også af Garbi Schmidt og Vibeke Jakobsen (2000): 20 år i Danmark. En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer. Socialforskningsinstituttet, s. 11 og 48ff. Der er dog god grund til ikke at betragte dette alt for enkelt. Som det påpeges i en anden rapport fra AKF, kan andre overraskende baggrundsvariable gøre sig gældende som de faktorer, der er styrende for om man nu går i gang med en ungdomsuddannelse eller ej og hvilken form for uddannelse der vælges, nemlig f.eks. spørgsmålet om lokale traditioner, lokale ressourcer til vejledningsarbejde osv: "Hvad angår de unges valg mellem htx og det almene gymnasium, har især en iøjnefaldende betydning – nemlig kommunetilhørsforholdet (...) For det første kan der have dannet sig særlige "kommunekulturer", hvor det i nogle kommuner simpelthen bare er mere normalt at vælge det almene gymnasium frem for handels- eller teknisk gymnasium eller omvendt." Se Jill Mehlbye, Pauline Haagensen & Tue Halgreen (2000): Et frit valg?. Unges overgang fra grundskolen til ungdomsuddannelserne – om danske unge og unge fra etniske minoriteter. AKF. Man kan sige, at her tilføjes diskussionen om kultur endnu en betydning.

forældre, familieforhold mv. i sagens natur er mindre end i folkeskolesammenhæng. Omvendt var det vigtigt for undersøgelsen at få den gruppe med, der var danske statsborgere, men havde en ikke-dansk sproglig/kulturel baggrund, hvorfor begrebet tosprogede elever blev fastholdt som udgangspunkt for undersøgelsen.

Den metode, som Undervisningsministeriets Folkeskoleafdeling anvender i den årlige opgørelse over tosprogede elever i folkeskolens klasser, forudsætter, at den indberetende instans har et nøje kendskab til elevernes forhold i hjemmet.²⁰ Der ligger samtidig bag denne definition en opfattelse af, at det er tosprogetheden som sådan, der er det centrale. Afgørende må principielt naturligvis være, hvad der er hensigten med den pågældende undersøgelse.

De begreber, der efterhånden bliver mere og mere anvendt i undersøgelser vedrørende etniske mindretal, nemlig begreberne indvandrere og efterkommere, har klart nogle fordele sammenholdt med tosprogethedskategorien. Da de bygger på registerkørsler, er der kun et lille bortfaldsproblem, som tilfældet kan være i opgørelser, der bygger på direkte indberetninger fra skolerne, men til gengæld har indvandrere og efterkommere som statistiske kategorier også nogle svagheder. Ved at anvende indvandrer- og efterkommerbegreberne, får man ikke nogen fornemmelse af, hvorvidt det talte sprog i hjemmet er dansk eller modersmålet, selvom meget tyder på, at samtalen i hjemmene hos de fleste indvandrere og flygtninge, der er kommet hertil siden slutningen af 1960'erne i de fleste tilfælde foregår på modersmålet.²¹ Det er en vigtig pointe, at der meget vel kan være indvandrergrupper, der har bevaret deres udenlandske statsborgerskab, men som imidlertid har opnået en sprogfærdighed, som gør, at de sprogligt og i øvrigt med hensyn til opnåede resultater i skolen ikke skiller sig ud fra de danske elever. Og omvendt kan der være naturaliserede unge, der fortsat har meget store sprogproblemer. Denne – instrumentelle – problemstilling er imidlertid kun en del af spørgsmålet. Ved at benytte tosprogethedskategorien, især ved longitudinelle studier, er det muligt at vurdere, i hvilken grad der indtræffer en ændring af

²⁰ I Folkeskolen er dette som oftest lærere, som har de pågældende klasser, typisk klasselærere, der samler informationerne. Skolen indsender derefter de samlede data til Undervisningsministeriet, som udarbejder årlige statistikker over antallet af tosprogede elever. Formentlig er tallene fejlbehæftede, men de er ikke desto mindre et eksempel på en usikker, men overordentlig interessant statistik, der klart har en vigtig signalværdi vedrørende integrationsprocessen i skolen. Sagt med en vis statistisk sorgløshed kan man antage, at fejlene, der må formodes både at resultere i for små som for store antal, delvist vil udligne hinanden. Sociologen Eivind Vesselbo har i sin rapport Fremmedsprogede elever i Folkeskolen. En kultursociologisk undersøgelse fra 1992 undersøgt dette nærmere og gør opmærksom på markante inkonsekvenser. Han skriver således, at ”vurderingen strækker sig fra, at nogle kommuner konsekvent tager alle udenlandske statsborgere mellem 6-16 år og definerer dem som fremmedsprogede elever, til de kommuner som foretager en egentlig kvalitativ vurdering af den enkelte elev med henblik på en vurdering af, om den pågældende elev faktisk er fremmedsproget ikke blot i relation til bekendtgørelsens ordlyd, men også i en egentlig bedømmelse af, om eleven behøver hjælp i skolen.” (Vesselbo, 1992, s. 11)

²¹ Se hertil også Garbi Schmidt og Vibeke Jakobsen (2000): 20 år i Danmark. En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer. Socialforskningsinstituttet, s.22.

indvandreres sproglige adfærd – hvilket kan betragtes som en indikator på integration. Og en anden pointe: tosprogethedsbegrebet signalerer en ressource i stedet for et problem – en problemstilling, der også fra Undervisningsministeriets side blev peget på som et vigtigt vilkår i oplægget til undersøgelsen i 1995.

Dertil kommer, at der med begreberne indvandrere og efterkommere kun i en vis udstrækning kan skelnes mellem flygtninge og indvandrere, omend der naturligvis kan opereres med en vis nøjagtighed ud fra en viden om, hvilke lande flygtningegrupperne typisk kommer fra. Dette er selvsagt også tilfældet med andre former for kategoriseringer, herunder opgørelser baseret på tosprogethedsbegrebet.

I forbindelse med et omfattende norsk analysearbejde vedrørende tosprogede unge – foretaget af konsulent Berit Lødding, NIFU (Norsk Institutt for studier af Forskning og Utdanning) – som handler om *Fremmedspråklige elever i videregående opplæring*, anvendes følgende operationalisering: "*Det vi her forstår med fremmedspråklige er altså ungdommer som har to utenlandsfødte foreldre, uansett om de selv er født her i landet eller ikke...og vi gjør da en antagelsen om, at det vil være et annet språk enn norsk som benyttes i hjemmet*". Igen var målet at finde en definition, som kunne udnytte data i de centrale registre (i Norge *Statistisk Sentralbyrå*). Dette arbejde var en del af et stort følgeforskningsarbejde, der blev gennemført i tilknytning til en norsk ungdomsuddannelsesreform fra 1994.²²

Grundlæggende er det integrationspolitikens forskelligartede konsekvenser for de forskellige etniske minoriteter, der bevirker, at det i analyse-mæssige sammenhænge kan være hensigtsmæssigt med former for operationaliseringer, der bygger på andet end legalistiske kriterier. Og det kan være nødvendigt at beslutte sig for at gennemføre regelmæssigt tilbagevendende undersøgelser – hvad enten det er gennem interviewundersøgelser eller via registerkørsler – simpelthen fordi kun en sådan praksis giver sociologisk mening, hvis intentionerne bag analysearbejdet er en eller anden form for *social engineering*.

Bosætningsmønstre og valg af uddannelsessted

Det er klart, at indvandreres og flygtninges bosætningsmønstre også har stor betydning for, hvilke gymnasier og hf-kurser, der bliver søgt - på trods af det frie gymnasievalg. Derfor viste undersøgelsen også lokale forskelle på sammensætningen af etniske mindretal på skolerne. Fordelingen af tosprogede elever på sproglig-kulturel baggrund og/eller forældres baggrund var også særdeles ulige på det regionale niveau. I 1989-rapporten blev det nævnt, at 60 % af de tosprogede elever befandt sig i Københavnsområdet. Dette tal faldt frem til undersøgelsen i 1995 til 50 %. Og det var uændret således, at de tosprogede elever foruden koncentrationen i hovedstaden befandt sig på bestemte skoler i de større provinsbyer, især Århus og Odense.

²² Se afsnit 4: Andre relevante danske og udenlandske undersøgelser.

I hovedstadsområdet var de tosprogede elever fordelt på 33 gymnasier, 21 hf-kurser og VUC-kurser og 4 studenterkurser, flest på gymnasier og hf-kurser i Vestegnsområdet og det indre København, hvor de gymnasier, der havde flest tosprogede elever, lå. En række gymnasier i Københavns amt, på Frederiksberg og i Københavns kommune havde slet ingen eller kun ganske få elever med en ikke-dansk sproglig-kulturel baggrund. Fordelingen mellem Københavns kommune, Frederiksberg og Københavns amt var hhv. 40, 20 og 40 %.

Ifølge undersøgelsen i 1995 forholdt det sig således, at i Københavnsområdets gymnasieskoler (Københavns amt, Frederiksberg og Københavns kommune) var de største grupper af indvandrere og flygtninge blandt tosprogede elever - i rækkefølge - pakistanere (16,4 %), tyrkere (7,9 %), jugoslaver (6,4 %), iranere (3,9 %) og vietnamesere (2,6 %). I Fyns amt var rækkefølgen blandt disse grupper vietnamesere (16 %), pakistanere (8,6 %), tyrkere (8 %), iranere (7,4 %) og jugoslaver (5,6 %). I Århus amt vietnamesere (15,9 %), iranere (9,7 %), tyrkere (6,2 %), jugoslaver (3,6 %) og pakistanere (0,5 %).

Altså et mønster, der stemmer overens med det generelle billede af indvandreres og flygtninges bosætning i Danmark, hvor det var og er karakteristisk, at Århus amt (og i amtets kommuner hovedsageligt Århus Kommune) har en forholdsmæssig overrepræsentation af flygtninge, Fyns amt har en mere ensartet fordeling. I hovedstadsområdet findes såvel de traditionelle indvandrergrupper som flygtninge, men desuden er specielt gruppen af pakistanere geografisk lokaliseret hér.²³

Køn, alder og nationalitet

Kvindeandelen af de tosprogede elever i gymnasiet og hf var samlet på 52 % og nærmede sig dermed det danske gennemsnit på 61. I 1989 var kvinde/pigeandelen af tosprogede elever på 45 %. Der var forskelle med hensyn til den kønslige sammensætning mellem de nationaliteter, der var repræsenteret i materialet, men i de større grupper var forskellene ikke markante. Kvindeandelen i de større grupper af etniske minoriteter i gymnasieskolen var som følger:²⁴ Pakistan: 44 %; Tyrkiet: 45 %;

²³ Se hertil Betænkning om indvandrernes bosætningsmønster fra 1986 og Kirsten Just Jeppesen: Etniske minoriteter i boligområder, De fremmede i Danmark 5, Socialforskningsinstituttet 1995. I sidstnævnte hedder det: "Der findes ingen præcis statistik over, hvor mange der er flygtninge af de udenlandske statsborgere, og hvor mange der er indvandrere, fordi man først for et par år siden begyndte at registrere, hvilket opholdsgrundlag de udenlandske statsborgere har. I mangel af bedre definerer Indenrigsministeriet i statistiske opgørelser flygtninge som statsborgere fra de 12 største flygtningationer, dvs. Polen, Iran, Irak, Libanon, Afghanistan, Sri Lanka, Vietnam, Chile, Etiopien, Somalia, Rumænien og statsløse (palæstinensere) men også kurdere, russere m.fl.... Indenrigsministeriets oversigt viser, at de fleste store indvandrerkommuner ligger øst for Storebælt, mens de største flygtningekommuner ligger vest for Storebælt" (s. 20)

²⁴ Sammenholdt med informationer om udenlandske statsborgere fra Danmarks Statistik, er der god forholdsmæssig overensstemmelse mellem gruppernes indbyrdes fordeling. Måske bortset fra for vietnamesernes vedkommende. Imidlertid er der her tale om en gruppe, hvor antallet af

Vietnam: 46 %; Iran: 52 %; tidl. Jugoslavien: 55 %. Kvindeandelen blandt tosprogede elever på hf var som hovedregel lidt mindre end i gymnasiet. For danske elever var forholdet mellem kvinder og mænd på hf omvendt: her var og er en større del af kursisterne på hf kvinder, over 70 %. Tallene viste, at der fortsat var en vis kønsmæssig skævhed i rekrutteringen til de studieforberevende uddannelser udtrykt ved en underrepræsentation af kvinder, men dels er disse forskelle siden udlignet yderligere, dels var der allerede i 1995 tale om relativt små forskelle.²⁵

Hvad angår aldersfordeling, var der ikke i undersøgelsen 1989 foretaget nogen opgørelse. Tallene fra undersøgelsen fra 1995 viste, at der var en marginalt højere gennemsnitsalder for tosprogede end for danske elever. Dette gjorde sig gældende såvel for gymnasiet som for hf. Kirsten Just Jeppesen peger i sin undersøgelse fra 1989 på, at en del unge indvandrere, som ønsker at afslutte deres skolegang med en eksamen, bliver senere færdige med skolen end danske unge.²⁶ Noget tyder på, at dette siden har ændret sig en smule i retning af det samlede gennemsnit.

Frafaldet for tosprogede elever i gymnasiet var i 1995-undersøgelsen lidt større end for danske elever, men ikke markant. Det samme var tilfældet for den del af denne elevgruppe, der dumpede til eksamen. I spørgeskemaet var der et spørgsmål om den opnåede karakter i faget dansk ved eksamen (gennemsnit af mundtlig og skriftlig karakter). Det måske overraskende resultat var, at både traditionelle indvandrergrupper og unge fra flygtningefamilier klarede sig relativt dårligt i dansk. Det var tydeligt, at der var mange problemer med at klare de krav, som en almengymnasial uddannelse stiller i henseende til sprog, kulturelle forudsætninger mv. Der var således et betydeligt behov for støtteforanstaltninger.²⁷

Udviklingen siden 1995

Data fra Indenrigsministeriets udlændingedatabase viser, at udviklingen er fortsat siden 1995: et voksende antal unge med ikke-dansk baggrund frekventerer de almengymnasiale uddannelser – selvom de registerbaserede opgørelser ikke direkte er sammenlignelige med undersøgelsen citeret ovenfor. Der var i sidste skoleår (2000) i alt 3.669 indvandrere og efterkommere i de almengymnasiale uddannelser, hvoraf ca.

naturaliseringer gennem de sidste 10 år har været relativt højt, hvorfor antallet af vietnamesere i gymnasiet, som er udenlandske statsborgere er væsentligt lavere end antallet af tosprogede elever med vietnamesisk baggrund. Men da der er tale om små grupper, kan det meget vel være statistiske tilfældigheder, der spiller ind.

²⁵ Ifølge Indenrigsministeriets udlændingedatabase er pige/kvindeandelen blandt f.eks. unge tyrkere i de almengymnasiale uddannelser for hhv. indvandrere og efterkommere 65% og 68%. De unge mandlige tyrkere er til gengæld hyppigere repræsenteret i erhvervsuddannelserne.

²⁶ Jeppesen, 1989, s. 74.

²⁷ Behovet for støtteforanstaltninger dokumenteres også i en norsk doktorafhandling, hvor det påpeges, at jo højere uddannelsesniveau hos forældrene, i jo mindre grad synes der at være behov for støtteundervisning. Se Joron Phil (1998): *Minoriteter og den videregående skolen*. Afhandling til dr.polit graden, Pedagogisk forskningsinstitut, Universitetet i Oslo.

3.000 kom fra områder uden for Europa, Nordamerika, Japan, Israel, Australien og New Zealand.

Hvis man sammenligner med situationen i 1995, hvor antallet af tosprogede elever kunne opgøres til 3,3% af alle, er der således sket en vækst, så andelen af indvandrere og efterkommere i de almengymnasiale uddannelser samlet udgør 5,6%. Det turde være overflødigt at gøre opmærksom på, at sammenligningen statistisk set er en smule problematisk.²⁸ Ikke desto mindre er der ingen tvivl om, at der er foregået en udvikling i retning af højere uddannelsesfrekvens generelt, og det kan fortsat konstateres, at der – hvad forholdsmæssig repræsentation angår – er betydelige forskelle indvandrergrupperne imellem.²⁹

Den tyrkiske gruppe har nu overhalet den pakistanske hvad angår det absolutte antal af unge i de almengymnasiale uddannelser og som noget nyt er kvindeandelen blevet større end andelen af unge mænd i de almengymnasiale uddannelser – gældende for alle grupper, men mest markant blandt de unge tyrkere, hvor 67% er piger/kvinder. Også på erhvervs-gymnasiale uddannelser (hhx og htx) og erhvervsuddannelserne (handels- og tekniske skoler) er den tyrkiske gruppe nu numerisk den største.

Samlet er der fortsat flere unge indvandrere end efterkommere i ungdomsuddannelserne, men som noget nyt er efterkommerandelen af nogle grupper større end indvandrerandelen af de samme grupper: det gælder tyrkerne, pakistanerne og jugoslaverne. Dette mønster vil ganske givet blive mere udtalt i de kommende år, hvor antallet af efterkommere vokser markant.³⁰ Allerede nu kan denne ”efterkommer-effekt” imidlertid ses slå igennem, f.eks. ved at andelen af efterkommere blandt unge tyrkere og pakistanere er langt større end indvandrerandelen.³¹

²⁸ Som nævnt valgtes i forbindelse med undersøgelsen i 1995 følgende definition: ”...elever, som enten er udenlandske statsborgere eller børn af forældre, hvoraf mindst den ene har en fremmed kulturel baggrund”. Denne operationalisering ligger imidlertid ret tæt på indvandrer- og efterkommerdefinitionen, hvorfor det er meningsfuldt at sammenholde tallene fra 1995-undersøgelsen med registerbaserede opgørelser fra 2000 om indvandrere og efterkommere. Det skal dog understreges, at der naturligvis er en vis statistisk usikkerhed forbundet med denne longitudinelle analyse, som imidlertid er et vilkår, der må leves med, da der ikke er blevet foretaget regelmæssige undersøgelser om indvandrere og flygtninge på ungdomsuddannelsesområdet.

²⁹ Jeg har i efteråret 2001 gennemført en undersøgelse, der svarer til den i 1995, men denne gang med et bredere fokus, så undersøgelsen dækker hele ungdomsuddannelsessektoren. Optællinger og interviewresultater fra denne er endnu ikke opgjort og systematiseret. Undersøgelsen kan derfor ikke indgå i dette notat. Resultaterne offentliggøres i foråret 2002.

³⁰ Se også hertil Helena Skyt Nielsen et al (2001): Intergenerational transmissions and the school-to-work transition of 2nd generation immigrants. Paper præsenteret ved AMIDs åbningskonference aug. 2001. Til den formodede fremtidige udvikling, se Danmarks Statistiks fremskrivninger, hvoraf det fremgår, at der i 2020 vil være 257.000 efterkommere mod 67.000 i 1995.

³¹ Det må i den forbindelse formodes, at der er tale om en social udligning med hensyn til rekrutteringen til specielt de almengymnasiale uddannelser. Alt taler for, at en højere gymnasiefrekvens vil føre til at den sociale rekruttering bliver bredere.

Samlet set er der ingen tvivl om, at der op gennem 1990'erne og hen over årtusindskiftet er foregået en ændring i uddannelsesadfærden blandt unge med ikke-dansk etnisk baggrund. Specielt i gymnasiet er der sket en fortsat tilnærmelse til en "normaldansk" adfærd mht. rekruttering og kønsmæssig sammensætning. Dette må formodes at have resulteret i, at også inden for de etniske mindretal er den sociale rekruttering blevet bredere. Om det har fået til konsekvens, at denne elevgruppe relativt klarer sig dårligere, kan der næppe siges noget sikkert om.³²

Fritidsaktiviteter

Som en del af den ovenfor citerede undersøgelse blev der foretaget en lang række interview med tosprogede unge på skolerne. Der blev udvalgt skoler i København, Odense og Århus, og gennemført semistrukturerede interview med de tosprogede elever. Disse påviste en vis social adskillelse om ikke ligefrem isolation mellem danske og tosprogede elever, der f.eks. kom til udtryk i forbindelse med sociale arrangementer uden for skoletiden. Mange tosprogede elever gik til sportsaktiviteter, træning (work-out, styrketræning osv.) og som hovedregel havde dette "klikekarakter", altså at man gik sammen til disse aktiviteter i etnisk opdelte kammeratskabsgrupper. Hvad den del af fritidsbeskæftigelserne angik, som havde karakter af erhvervsarbejde, gjorde noget lignende sig gældende, formentlig endda endnu stærkere opdelt, bl.a. fordi det etniske netværk rummede en del arbejde, som udførtes af de unge under uddannelse - i deres forældres småvirksomheder.

Adskillelsen kom også til udtryk ved, at mange tosprogede unge ikke deltog i fester, sammenkomster, ture i byen i weekender osv. En del elever oplyste, at de havde problemer med at få lov til at deltage i arrangementer med de andre elever, specielt studieture i udlandet og andre arrangementer, hvor det sociale element havde en central placering. Dette moment blev også understreget i mange af de interview med studievejledere, som var en del af undersøgelsen.³³

Det var imidlertid indtrykket, at dette over tid var under forandring. I mange interview blev det nævnt, at der foregik en form for holdningsændring blandt forældre i takt med at flere og flere oplevede dette at have unge, der gik i gymnasiet. Måske kan man sige, at det for den enkelte drejede sig om at finde ud af at sige nej til former for sociale aktiviteter uden for skolen, der klart var i konflikt med familiens normer, men uden at dette indebar social isolation – en for mange vanskelig balancegang. Ikke

³² I efteråret 2001 foregår der en diskussion om tosprogede elevers vilkår i gymnasiet, som også har givet anledning til en del analyser og kommentarer i mediernes. Se således *Gymnasieskolen*, nr. 21 og 22, 2001, artiklerne: På vej mod rene indvandrer-gymnasier og *Indvandrer-gymnasier* lades i stikken. Se også *Information* 24. november 2001: Midt i en brydningstid. Denne diskussion peger på, at der er foregået en udvikling på nogle få gymnasier i hovedstadsområdet, hvor der har samlet sig så mange tosprogede, at det menes at have haft til konsekvens, at de etniske danske elever i et vist omfang melder sig ud. Dette er dog ikke dokumenteret i undersøgelser fra de pågældende skoler.

³³ Se Peter Seeberg (1995): *Tosprogede elever i gymnasiet og HF*. Undervisningsministeriet, s. 65ff.

overraskende indebar dette også for mange unge, at man indimellem var på konfliktkurs med forældrene og det etniske netværk.

Netop det man med et lidt udflydende begreb kan kalde det etniske netværk kan være en faktor af stor betydning i forbindelse med rekruttering til uddannelsesforløb. Blandt unge indvandrere er der op gennem 1980'erne og 1990'erne opstået foreninger af unge indvandrere, som bl.a. har som erklæret formål at hjælpe med til at løse uddannelsesmæssige problemer for unge indvandrere og flygtninge.³⁴

Disse foreninger, der opererer i fritiden, arbejder på flere niveau: for det første medvirker de til, at der etableres netværk i tilknytning til områder, hvor mange indvandrere er bosat, specielt med henblik på unge under uddannelse. For det andet arbejder disse foreninger på at motivere til videregående uddannelse i det etniske netværk blandt unge i gymnasiet mv. Og for det tredje opfatter man det sådan, at disse foreninger har en motiverende funktion ved at skabe rollemodeller for unge, der måske ellers har haft en negativ opfattelse af perspektiverne i at tage en uddannelse under henvisning til begrænsede beskæftigelsesmuligheder, oplevet diskrimination på arbejdsmarkedet osv.³⁵

Foreningerne for unge indvandrere omtales også i Yvonne Mørcks Ph.D.-afhandling *Køn, kulturel loyalitet og multikulturalisme. Perspektiver på etnisk minoritetsungdom*, hvor der argumenteres for, at *"disse foreninger ser nemlig ud til at være med til at styrke dannelsen af en urban etnisk identitet, hvorved der kan udvikles nye strategier for at leve i Danmark. Nye omgangs- og organisationsformer er vigtige ingredienser i denne særlige ungdomskultur, hvor unge af begge køn kan kvalificere sig i demokratiske processer, organisatorisk arbejde og politisk indsigt."*³⁶

I Garbi Schmidt og Vibeke Jakobsens undersøgelse *20 år i Danmark* understreges denne integrerende betydning af foreningsarbejdet.³⁷ Her peges på forskellige aspekter af indvandreres politiske deltagelse, hvor det bl.a. vises, at *"(nydanskere)...havde en lidt lavere stemmeprocent end alle stemmeberettigede ved Folketingsvalget i 1998 (...) nydanskere med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan havde en lidt højere stemmeprocent end alle stemmeberettigede ved dette kommunalvalg (...) Kun meget få kandidater fra*

³⁴ Peter Seeberg (1996): Migration og uddannelse: om etnisk ligestilling i det danske uddannelsessystem. I: Bæk Simonsen et al: Tosprogede elever. Undervisningsministeriet.

³⁵ Dette er omtalt bl.a. af Deniz Arikani i artiklen Foreningsdannelser blandt tosprogede unge studerende. I: Bæk Simonsen et al: Tosprogede elever. Undervisningsministeriet.

³⁶ Yvonne Mørck (1996): Køn, kulturel loyalitet og multikulturalisme. Perspektiver på etnisk minoritetsungdom. Københavns Universitet, s. 281. Afhandlingen er siden i omarbejdet udgave publiceret i bogen Bindestrøgskøbenhavn.

³⁷ Garbi Schmidt & Vibeke Jakobsen (2000): 20 år i Danmark. En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer. Socialforskningsinstituttet, s. 25, 236ff & passim.

*de etniske minoriteter var opstillet til det sidste folketingsvalg, og ingen blev valgt ind i Folketinget.”*³⁸

I denne undersøgelse vises det i øvrigt, at de fleste etniske og/eller nationale foreninger benyttes til sociale, religiøse og kulturelle aktiviteter. Og at der er stor forskel på deltagelsen i idræts- og sportsklubber mænd og kvinder imellem. Mens ca. en tredjedel af mændene er medlem af en idræts- eller sportsforening, gælder dette kun for ca. 10% eller derunder af kvinderne. Hvis man sammenligner de tre store grupper af indvandrere, personer fra Tyrkiet, Pakistan og det tidligere Jugoslavien, er der markante forskelle hvad denne form for aktiviteter angår. Mens 18 hhv. 20% af jugoslaviske hhv. tyrkiske kvinder er medlemmer af nationale foreninger, gælder dette for blot 6% af de pakistanske kvinder. Og hvor 12% af de jugoslaviske kvinder er medlem af sportsklubber/idrætsforeninger, gælder dette for såvel tyrkiske som pakistanske kvinders vedkommende for kun 6%.³⁹

Schmidt & Jakobsen viser i deres undersøgelse, at en flerhed af de etniske mindretals foreninger har et socialt, religiøst eller kulturelt perspektiv. I den forbindelse er bosætningsspørgsmålet en væsentlig problemstilling, bl.a. fordi foreningsliv alt andet lige vil have en tendens til at tage udgangspunkt i aktiviteter i lokalområder. Mehmet Ümit Necef analyserer i sin afhandling⁴⁰, hvordan netop holdningen er blandt unge fra etniske mindretal til bosætningsspørgsmålet og konstaterer, at det afgørende problem formentlig er ønsket om social opstigning. En stor del af de unge ønsker ikke at leve i lokalområder med mange indvandrere og tilsvarende ser de unge helst, at der er få unge med ikke-dansk etnisk baggrund i skoleklasserne: *”The reason why they do not want to live in such neighbourhoods is probably because they think they are stigmatized by Danish society (...) My interviews (...) suggest that it is not so much living with Turks and Kurds per se they do not want, but rather with those “Turks” who are seen as social problems by Danish Society. In other words, it is more of a social rather than an ethnic reaction towards their own coethnics. The wish of the youths to live in neighbourhoods with few immigrants should be seen as their desire for upward social mobility (min fremhævelse,ps), rather than ethnic self-hate.”*⁴¹

Kærester mv.

En ikke uvæsentlig del af livet i en ungdomsuddannelse handler som tidligere nævnt om det sociale liv i tilknytning til uddannelsen: hytteture, studieture, fester, osv. Dette felt var et centralt tema i de interview, der blev foretaget i forbindelse med undersøgelsen om tosprogede unge i gymnasiet og hf. De unge pakistanere, tyrkere

³⁸ Op.cit, s. 25.

³⁹ Op.cit., s. 237 og 239.

⁴⁰ Mehmet Ümit Necef (1996): *Ethnic Identity and Language Shift among Young Turks in Denmark*. Odense University.

⁴¹ Op.cit, s. 190ff.

gjorde i disse interview en hel del ud af, hvordan man må manøvrere og kombinere ikke-deltagelse i elevsociale aktiviteter, der meget eksplicit handler om ”druk og udskejelser”, med deltagelse i mere stilfærdige, evt. fagligt betonedede arrangementer. Det synes som om der foregår en gradvis tilpasning til og accept af normer og adfærdsmønstre i danske ungdomsuddannelser.⁴² Nogle interview peger således på, at ældre søskende har måttet stå igennem kampe med forældrene, hvor yngre søskende oplever at man godt kan få lov til at deltage i aktiviteter, som for de ældre søskende i sin tid var fuldstændig udelukkede.

Med til dette elevsociale liv i forbindelse med ungdomsuddannelse hører kæresteforhold. Sociologen Flemming Røgilds har i en række udgivelser beskæftiget sig med dette og beskriver heri den modsætningsfyldte proces, som de unge med ikke-dansk baggrund gennemlever i forbindelse med at de konfronteres med forholdene i danske ungdomsuddannelsesinstitutioner.⁴³ I et af de mange interview, Røgilds har lavet i forbindelse med sine undersøgelser, udtaler en ung tyrkisk kvinde, der lige er blevet færdig med gymnasiet: ”...jeg vil stadigvæk sige, at mine forældre holder øje med mig (...) Står der ikke andet på programmet, tilbringer hun da også de fleste aftener sammen med forældrene. Hun har imidlertid fået skabt sig retten til sit eget rum i forhold til den uddannelse, hun hele tiden har ønsket sig (...) uden hele tiden at have kravet om et ægteskab hængende over hovedet.”⁴⁴ Røgilds påpeger en tendens til, at der etableres kæresteforhold mellem unge indvandrerdreng/mænd og danske piger/kvinder, men sjældent omvendt, et forhold der dokumenteres i Necefs ”*Ethnic Identity...*”, hvor det kommenteres således: ”*The difference is probably due to the fact, that the possibilities that exist in the Danish society for flirting and having premarital relations are being made use of very unevenly by the two sexes. Turkish males have great possibilities, but the Turkish females have very limited opportunities.*”⁴⁵ Det vises samtidig, at hvad angår holdningerne til hvilke normer og adfærdsmønstre der foretrækkes, er der ikke de helt store forskelle mellem kønnene. Der er et flertal blandt såvel tyrkiske mænd som kvinder, der foretrækker de former for samvær, som er socialt accepterede blandt danske unge, hvor intime forhold før ægteskabet er tilladt.

Schmidt og Jakobsen påpeger lignende tendenser i deres undersøgelse og når desuden gennem interview frem til, at hvad der sammenfattende kaldes for ”kulturforskellen”

⁴² Peter Seeberg (1996): Migration og uddannelse: om etnisk ligestilling i det danske uddannelsessystem. I: Bæk Simonsen et al.: Tosprogede elever. Undervisningsministeriet, s. 50f.

⁴³ Se f.eks. Røgilds (2000): Charlie Nielsen rejse: vandringer i multikulturelle landskaber. Politisk Revy; samme (red. 1996): Rejser i nutiden: etnicitet, modernitet, identitet, Politisk Revy; samme (1995): Stemmer i et grænseland. Politisk Revy; samme (1988): Rytme, racisme og nye rødder: en bro mellem sorte og hvide. Politisk Revy.

⁴⁴ Røgilds: Stemmer i et grænseland, s. 46-47.

⁴⁵ Necef, op.cit., s. 196.

opfattes som uoverstigelig.⁴⁶ Det vises i øvrigt, at når der indgås ægteskab, sker dette i helt overvejende grad inden for rammerne af samme etniske mindretalsgruppe. Således gifter 57 hhv. 67% af alle eks-jugoslaviske mænd og kvinder sig med folk fra samme gruppe; de tilsvarende tal for pakistanere og tyrkere er 78 og 88%, 91 og 91%.

3. Policy-anbefalinger

Som udgangspunkt for policy-anbefalinger, som forekommer formålstjenlige mhp. integration af unge med ikke-dansk baggrund, kan nævnes en række publikationer, som siden begyndelsen af 1990'erne er blevet udgivet med henblik på løsning af de problemer, som tilstedeværelsen af tosprogede unge i ungdomsuddannelserne har givet anledning til.⁴⁷

De efterfølgende anbefalinger tager udgangspunkt i bl.a. informationer, som blev indsamlet som en del af spørgeskemaundersøgelsen i forbindelse med "*Tosprogede elever...*", hvor nogle åbne spørgsmål gav skolerne mulighed for at opregne de foranstaltninger, man havde gennemført på de enkelte skoler. Disse forskellige aktiviteter med henblik på de tosprogede elever blev derefter systematiseret og tematiseret.⁴⁸ Oversigter over de foreslåede aktiviteter kan ses i rapporten.⁴⁹

Vejlednings- & informationsaktiviteter

Spørgeskemaundersøgelsen viste, at der foregår en lang række aktiviteter i forhold til de tosprogede elever: støtteundervisning, brobygningskurser, særlige vejledningskurser, kulturelle aktiviteter, etc. Det vil være relevant at etablere en følgeforskning, der i samarbejde med de relevante uddannelsesinstitutioner analyserer resultaterne af igangværende støtteforanstaltninger mv. Disse evalueringer kunne så indsamles med henblik på distribution til skoler, der planlægger tilsvarende aktiviteter og evt. publiceres i relevant tidsskriftlitteratur.

Der er behov for nye former for informationsarrangementer og informationsmateriale med henblik på tosprogede elever og deres forældre. Også her foregår der et arbejde rundt omkring på skoler, i forvaltninger osv. Dette arbejde bør udbygges og

⁴⁶ Schmidt/Jakobsen (2000): 20 år i Danmark. En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer, s. 146.

⁴⁷ Det første forsøg på at samle idéer om integration af unge med ikke-dansk baggrund var Undervisningsministeriets publikation: Tema-42 (Undervisningsministeriet, 1993) om tosprogede elever. Denne indeholdt et omfattende katalog over foranstaltninger, som det efter ministeriets opfattelse ville være en god idé at iværksætte. Se også Seeberg et al (1996): Tosprogede elever. Rapport om efteruddannelse. Undervisningsministeriet.

⁴⁸ Desuden er grundlaget materiale fra forskellige instanser, som i det daglige arbejder med tosprogede elever, i folkeskolesammenhæng, kommunalt regi, etc.

⁴⁹ Se opregningen af de faktiske aktiviteter og foreslåede foranstaltninger i Seeberg: Tosprogede elever i gymnasiet og hf, Undervisningsministeriet, s. 31ff og 176ff.

understøttes, ligesom det ville være værdifuldt, hvis der blev informeret om aktiviteterne, så andre kunne drage nytte af dem.⁵⁰

Samarbejde med folkeskolen

Mange studievejledere omtaler i interview dette felt som et område, hvor der kunne komme meget ud af et udvidet samarbejde. Her tænkes på brobygningsprojekter, specielle 10. klasses forløb, der f.eks. udvikler manglende sprogfærdigheder osv.

Udvikling af nye former for efteruddannelse

Der er brug for en forøget efteruddannelsesindsats generelt, men også for udvikling af nye uddannelser inden for indvandrerområdet, med henblik på at skabe kvalificerede medarbejdere, som kan være inspiratorer, igangsættere for den integrationsproces, der foregår i ungdomsuddannelserne.

Faglig udvikling

Der er behov for at udvikle fagenes didaktik inden for dette felt, med den intention pædagogisk/didaktisk at inddrage de tosprogede elevers erfaringsbaggrund og ressourcer i undervisningen. Desuden er der behov for udvikling af nyt undervisningsmateriale. Dette både forstået som materiale, der handler om de lande, hvorfra indvandrere og flygtninge kommer og materiale, der kan bruges i den støtteundervisning, som nogle gange er nødvendig.

Nye samarbejdspartnere

Det er et ret almindeligt indtryk, at mange uddannelsesinstitutioner, som arbejder med tosprogede elever, gør sig erfaringer, som kunne være af stor nytte for andre, som måske ikke har så mange erfaringer. Det forekommer på den baggrund at være en god idé at udbygge kontaktnettet mellem de forskellige dele af ungdomsuddannelserne, de videregående uddannelser osv.

Samarbejde med udenlandske kontakter

Situationen for tosprogede elever i uddannelsessystemet i Danmark har mange paralleller i de øvrige nordiske lande. Specielt de norske aktiviteter i tilknytning til den såkaldte *Reform 94* har også indeholdt policy-anbefalinger vedrørende tosprogede elever.⁵¹

⁵⁰ Her tænkes f.eks. på særlige informationsarrangementer for unge med ikke-dansk baggrund og ikke mindst deres forældre i folkeskolens sidste klasser. I den forbindelse er der ingen tvivl om, at brug af nye medier kan være en vej frem: hjemmesider, informationsfilm mv.

⁵¹ Se Berit Lødding: Fremmedspråklige elever i videregående oplæring, Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, Oslo 1994.

Det vil i det perspektiv være relevant at:

- 1) udbygge forbindelser til de nordiske lande vedr. tosprogede elever i de gymnasiale uddannelser.
- 2) følge med i/deltage i de projekter i nordisk og/eller europæisk regi, der arbejder med etniske minoriteter og uddannelsesproblematikken.

4. Danske og udenlandske undersøgelser

I efteråret 2001 har Undervisningsministeriet udgivet en publikation med titlen *"Indvandrere og efterkommere i uddannelsessystemet. Statistiske analyser af uddannelserne"*. Denne publikation rummer som det hedder i forordet *"et samlet overblik over uddannelsesniveaut og uddannelsesmønstrene for indvandrere/efterkommere og (...) disse med den øvrige befolkning."* Undersøgelsen er overvejende deskriptiv, men rummer samtidig en opregning af relevante baggrundsfaktorer – til forståelsen af den uddannelsesmæssige adfærd blandt unge indvandrere og efterkommere. Faktorerne er køn, oprindelse, opholdstid, ankomstaler for indvandrerne vedkommende, for efterkommerne køn og oprindelse. Undersøgelsen udmærker sig desuden ved, at den såvel beskriver det samlede uddannelsesforløb fra Folkeskole til videregående uddannelse som inden for hvert uddannelsesafsnit hele uddannelsesfeltet: altså f.eks. på ungdomsuddannelsesområdet såvel almengymnasiale, erhvervsgymnasiale og erhvervsuddannelser.⁵² Når det således fremføres i denne rapport, at der for *"både indvandrere og efterkommere er sket en betydelig tilnærmelse til det samlede danske ungdomsuddannelsesniveau"* og at *"stigningen i andelen af 16-19-årige som er i gang med en uddannelse, er særlig stor for indvandrergruppen, herunder de traditionelle indvandrerlande som Tyrkiet, Pakistan og Jugoslavien"*, så er dette en vigtig dokumentation af en tilpasning til en "normaldansk" adfærd og dermed en indikation på, at der er foregået en integrationsproces i 1990'ernes uddannelsessystem. Men det er selvsagt ikke hermed dokumenteret, at integrationsprocessen også har ført til en sproglig tilpasning på et sådant niveau, at der ikke er sprogvanskeligheder eller vanskeligheder med at klare sig i uddannelsessystemet.

Bolette Moldenhawer har i licentiatafhandlingen *Etniske minoriteter, kultur og skolegang. Et relationelt studium af skolestrategier og flerkulturel rummelighed*⁵³

⁵² Indvandrere og efterkommere i uddannelsessystemet. Statistiske analyser af uddannelserne, 9-2001, Undervisningsministeriet.

⁵³ Moldenhawer (1994): Etniske minoriteter, kultur og skolegang. Et relationelt studium af skolestrategier og flerkulturel rummelighed. Københavns Universitet. Denne afhandling, der i dansk sammenhæng er noget af det eneste på sit felt, er for nylig blevet fulgt op af bogen En bedre fremtid. Skolens betydning for etniske minoriteter (Hans Reitzel, 2001). Moldenhawer bygger her delvist på sin afhandling, men har især arbejdet videre med den teoretiske problemstilling og specielt hendes Ogbu-inspirerede tilgang til undersøgelsen af etniske minoriteter i Danmark.

argumenteret for, at uddannelse i sig selv ikke er nogen garanti for social opstigning. En række barrierer skal overvindes, før uddannelsesmulighederne kan realiseres. Moldenhawer er inde på dette i en sammenhæng, hvor hun præsenterer hidtidige danske undersøgelser om emnet. Moldenhawers afhandling tager udgangspunkt i observationer i en dansk folkeskole i hovedstadsområdet. Arbejdet er siden blevet fulgt op af en bog, som også inddrager ungdomsuddannelserne, hvor de teoretiske overvejelser fra afhandlingen nytænkes i dette perspektiv.⁵⁴

På Dansk Institut for Gymnasiepædagogik arbejder lektor Ole Emil Rasmussen med et forskningsprojekt, som afsluttes i sommeren 2002.⁵⁵ Der er tale om et etnografisk anlagt studie, som følger en klasse på et dansk gymnasium, hvor der i den pågældende klasse er et flertal af unge med en ikke-dansk baggrund. Det centrale tema i arbejdet er *"cultural encounters between ethnic minority students and ethnic majority students and teachers and counselling in a Danish upper secondary school"*, hvor der i den sammenhæng stilles spørgsmålet: *"When does a cultural difference make a difference and to whom in this context"*⁵⁶

Der er ikke i dette notat omtalt undersøgelser fra lande uden for Skandinavien. Dette skyldes dels de omfangsmæssige rammer for notatet, dels at erfaringer og resultater fra de andre skandinaviske lande mere umiddelbart er anvendelige og sammenlignelige med tilsvarende danske. Et af de mest både omfattende og interessante arbejder vedrørende etniske mindretal i ungdomsuddannelserne er det forskningsprojekt, der er foregået i tilknytning til det norske "Reform 94-projekt". Dette er et følgeforskningsprojekt, hvor en ungdomsuddannelsesreform blev evalueret af en række forskningsgrupper nedsat til lejligheden. Et af disse forskningsprojekter blev varetaget af antropologen Berit Lødding, der i en række rapporter, artikler og bøger har beskrevet hvilken betydning en omfattende reform af ungdomsuddannelserne havde for de unge fra etniske mindretal i det norske uddannelsessystem.⁵⁷

⁵⁴ Moldenhawer (2001): En bedre fremtid. Skolens betydning for etniske minoriteter. Hans Reitzel.

⁵⁵ Her skal også nævnes lektor Ole Emil Rasmussens igangværende ph.d-projekt omtalt i en artikel for nylig: "Cultural Encounters. Acculturation Strategies and School Success. When Does a Cultural Difference Make a Difference in Teaching and Counselling in Danish Upper Secondary Schools?". Dansk Institut for Gymnasiepædagogik, Syddansk Universitet.

⁵⁶ Op.cit s. 1.

⁵⁷ De vigtigste publikationer i tilknytning til projektet var:

Berit Lødding (1996): "Jeg ville integrere meg" – aspekter ved minoritetssituasjonen for tospråklige elever. In Blichfeldt m.fl.: Utdanning for alle? NIFU (Norsk institut for studier av forskning og utdanning).

Berit Lødding (1997): Med eller uten rett. Søkning, opptak og gjennomstrømning i videregående opplæring blant tospråklige ungdommer og voksne etter innføringen av Reform 94. NIFU.

Berit Lødding (1997): "For ellers får jeg ikke jobb etterpå..." Søkning, opptak og progresjon i videregående opplæring blant tospråklig ungdom. NIFU.

Berit Lødding (1997): Når kompetanse går på opphørssalg – om tilgang på læreplasser for tospråklig ungdom, in Lødding/Tornes: Idealer og Paradoxer. Aspekter ved gjennomføringen av Reform 94. NIFU.

Løddings arbejde er kendetegnet ved, at det er følgeforskning, dvs. at der er tale om en form for forskning, hvor konsekvenserne af en reform iagttages og analyseres, mens denne implementeres. Der er samtidig tale om en undersøgelse, der har en intention om at ville undersøge ”tospråklig” ungdom, men opererer ud fra datafiler fra det norske Statistisk Sentralbyrå, som i sagens natur er baseret på national oprindelse. En række interessante fænomener påvises, bl.a. at der synes at være stor forskel i henseende til uddannelsessucces med hensyn til opholdets længde: ”...det er ikke overraskende at alder på innvandringstidspunktet har betydning for skoleprestationene.”⁵⁸ Lødding peger også på en række særlige problemer for piger/kvinder, hvor særlige barrierer synes at gøre sig gældende, idet hun dog foreslår, at der forskes betydeligt mere i dette felt, før der drages for vidtgående konklusioner. I den norske sammenhæng (og dette gælder på mange områder også i dansk sammenhæng) er forskningen i forholdet mellem køn og integrationssucces først i sin vorden. Og på den baggrund kan der være god grund til at være mere end forsigtig, inden der fremføres alt for bastante udsagn.

Den norske politolog Joron Pihl har i sin doktorafhandling fra 1998⁵⁹ analyseret en række af de samme spørgsmål, bl.a. betydningen af opholdets varighed, forældres uddannelsesbaggrund og socioøkonomisk status, aktiviteter i hjemmene, fritidsvaner, sociale forhold, køn, uddannelsesmål for de unge osv. Interessant nok peger Pihl på nogle forskelle f.eks. i forhold til danske undersøgelser, hvor hun konkluderende bemærker: ”Både i mitt utvalg og i Seebergs studie af minoritets elever i danske gymnas viser det seg, at jentene er overrepresentert på studieretninger, som forbereder for høyere utdanning (...) Generelt dokumenterer elevenes uddanningsstrategi både i mitt utvalg og i Seebergs undersøgelse en sterk identifikasjon med skolens målsetting.”⁶⁰ Den vigtige pointe i dette er, at netop identifikationen med skolens målsætning må opfattes som udtryk for et ønske om integration via uddannelse. Hvis en bestemt elevgruppe udviser en uddannelsesmæssig adfærd, som demonstrerer en høj grad af målrettedhed – og det vel at mærke har systematiske udtryk – kan det næppe opfattes som en tilfældighed.

De svenske antropologer Agneta Fry og Karin Hirasawa har i rapporten *Turkiska flickors studie- och yrkesval* peget på lignende konklusioner.⁶¹ Desuden har de, specielt hvad angår forældrenes rolle, undersøgt i hvor stort omfang det er de unge selv, der

Berit Lødding (1999): Alt å vinne eller lite å tape? Rekruttering og progresjon i videregående opplæring blant jenter og gutter med innvandrerbakgrunn. In Aamodt et al.: Videregående opplæring – ved en skillevej? NIFU.

⁵⁸ Op.cit (1999), s. 264.

⁵⁹ Joron Pihl (1998): Minoriteter og den videregående skolen. Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo, 1998 (avhandling til dr. polit graden).

⁶⁰ Op.cit., s. 200.

⁶¹ Agneta Fry og Karin Hirasawa (1995): ”Turkiska flickors studie- och yrkesval, och andra generationens muslimska flickor”. Enheten för studie- och Yrkesvägledning. Pedagogiska Institutionen. Lärarhögskolan, Stockholm.

vælger uddannelse. Deres konklusion er, at det snarere foregår i en dialog, hvor forældrene spiller en væsentligere rolle end for unge etniske svenskere. Der peges desuden på, at gymnasium for nogle af pigerne kan ses som et forsøg på at udskyde eller evt. undgå et arrangeret ægteskab, altså en situation hvor uddannelse bliver en strategi for i virkeligheden at have større indflydelse på sit eget sociale liv.

Inden for fritidsområdet er der meget der tyder på, at især sportsfeltet er i færd med at udvikle sig til et område, hvor en integrationsproces finder sted. Her tænkes bl.a. på traditionelle historier om sporten som vejen til social opstigning, som det kendes fra forbold, boksning osv. Men også organisationslivet i tilknytning til den form for fritidsinteresser har en integrerende funktion. Dette er imidlertid ikke herhjemme dokumenteret i undersøgelser. Yvonne Mørck peger i sin afhandling på fænomenet ”*kulturel loyalitet*”, et felt, hvor modsætninger gør sig gældende.⁶² Måske netop fritidsområdet er et af de områder, hvor der sker en integrationsproces ved at denne form for foreningsliv indebærer stabile kontakter mellem unge med forskellig etnisk baggrund, hvor det man samles om udviser de etnisk/nationale forskelle.

I Fry/Kirasawas tidligere nævnte arbejde vises det, at der er ret snævre rammer for unge med ikke-svensk baggrund hvad angår muligheder for at etablere førægteskabelige kæresteforhold. De tyrkiske piger har for manges vedkommende den opfattelse, at det er bedst sådan – de mener tilsyneladende, at nok kan den udstrakte frihed som de svenske piger lever under på mange måder være spændende, men samtidig rummer den livsstil, som er den almindelige i det etniske netværk, en ro, som de føler sig trygge ved. Nogle tager endda ”*klart afstand från svenska ungdomars beteendemönster och umgängesvanor. Svenskarnes vanor är inget att ta efter och när det gäller parbildning och kärlek skiljer sig flickornes vanor og attituder tydligt från de svenska.*”⁶³

Mehmet Ümit Necef citerer i sin afhandling ”*Ethnic Identity and language shift in Denmark*” den engelske historiker Randolph Trumbach for følgende formulering: ”*Sexual behavior (perhaps more than religion) is the most highly symbolic activity of any society. To penetrate to the symbolic system implicit in any society’s sexual behaviour is therefore to come closest to the heart of its uniqueness*”⁶⁴

Necef peger på et interessant fænomen i tilknytning til unges intime liv, nemlig at et af de sprogsift, som unge tyrkiske mænd foretager i deres indbyrdes kommunikation, er i forbindelse med deres intime liv. Her gælder, at seksualitet hyppigst omtales på dansk. Necef argumenterer for, at dette kan skyldes, at der er mindre følelsesmæssigt

⁶² Yvonne Mørck (1996), op. cit., s. 282.

⁶³ Op.cit., s. 44.

⁶⁴ Mehmet Ümit Necef (1996): ”Ethnic Identity and language shift in Denmark”. Ph.D.-afhandling, Syddansk Universitet, s. 321.

engagement knyttet til omtalen af bestemte seksuelle og intime relationer, når disse omtales på et andet sprog end modersmålet. Men dertil kommer forklaringer, der hænger sammen med kulturelt/socialt forskelle mellem en tyrkisk landsbykultur og en moderne nordvesteuropæisk industrikultur.

Førægteskabelig sex er ikke tilladt mellem unge tyrkiske mænd og kvinder. Men det er i nogen grad accepteret, at unge mænd opsøger prostituerede, har sex med europæiske kvinder. En vigtig pointe er, at seksuelle relationer ikke opfattes som noget, der entydigt tilhører privatsfæren, men derimod er noget, der inddrager familien, bl.a. med hensyn til spørgsmålet om valg af partner, hvorfor førægteskabelig seksuel udfoldelse kun kan opfattes som et usikkerhedselement, en anfægtelse af gældende normer og forventede adfærdsmønstre. Den romantiske kærlighed er – påvises det endnu en gang – en i enhver henseende moderne opfindelse. Dette har konsekvenser for italesættelsen af seksualiteten, som for det første foregår blandt medlemmer af det samme køn, for det andet mellem jævnaldrende, f.eks. mellem unge mænd. Necef citerer her en tyrkiskfødt sociolog, Ramazan Salman, der har lavet en interviewundersøgelse om unge andengenerationsindvandreres seksualitet. Undersøgelsen blev udført i Sachsen i Tyskland og viste systematiske mønstre vedrørende forholdet mellem seksualitet og sprogsift.

Meget tyder på, at seksualiteten og det intime sociale liv er et felt, hvor integrationsprocessen optræder i en uhyre sammensat og modsætningsfyldt form. På den ene side kan seksualiteten ses som en integrerende faktor, hvor det moderne byliv påvirker, opløser, tendentielt river de unge ud af de traditionelle livsmønstre, som nogle gange præger det etniske netværk. Og omvendt vil det modsatte jævnligt gøre sig gældende: det intime liv, seksualiteten mv. vil være et felt, hvor ikke-moderne adfærdsmønstre reproduceres og fastholdes. Men dette er klart en alt for forenklet fremstilling. Der er tale om dynamiske processer, hvor en gængs traditionalitet/modernitet-modstilling langt fra er dækkende.

6. Behov for ny viden

I forlængelse af ovenstående vil i det mindste følgende områder være relevante at undersøge nærmere:

- a) En systematisk forskning i unge indvandreres uddannelsesvilkår generelt. Dette er et underprioriteret område, som det vil være nyttigt at få opdyrket og udviklet. I den forbindelse vil det være relevant - i erkendelse af det hensigtsmæssige i at have systematiske data til rådighed – at få undersøgt hvilke muligheder der foreligger for, i samarbejde med Danmarks Statistik, at fremskaffe løbende informationer om tosprogede elever i de studieforbereende uddannelser (og gerne også i de videregående uddannelser), som med mellemrum kan suppleres med mere detaljerede undersøgelser, der måtte være

relevante i forbindelse med bestemte forskningsprojekter eller pædagogiske udviklingstiltag. I den forbindelse kunne et relevant forskningsfelt være forskellige læringstraditioner i ungdomsuddannelserne i relation til tosprogede elever.

- b) En pædagogisk funderet forskning i vejledningsarbejdet med etniske mindretal, herunder forholdet mellem de forskellige ungdomsuddannelser, samt en afdækning af på hvilken baggrund tosprogede elever vælger mellem de forskellige ungdomsuddannelser.
- c) Sammenhængen mellem uddannelsesforløb og beskæftigelse, eller sagt på en anden måde: hvordan kan man gennem uddannelse medvirke til at skabe større integration på arbejdsmarkedet for unge indvandrere og flygtninge?
- d) Der foreligger en omfattende udenlandsk litteratur, der handler om etniske minoriteters uddannelsesmæssige forhold. Et relevant forskningsfelt er at gennemarbejde relevant litteratur uden for europæisk sammenhæng med henblik på at vurdere disse arbejder i et europæisk og dansk perspektiv.
- e) En relevant forskningsopgave er at belyse de pædagogisk/didaktiske strategier, der praktiseres i de lande, hvorfra herboende indvandrere og flygtninge rekrutteres.
- f) Der er, som nævnt i indledningen, kun i meget begrænset omfang foretaget forskning vedrørende unge indvandreres fritidsvaner. Her tænkes på organisationsområdet, herunder sportsaktiviteter, men også mere uorganiserede fænomener med tilknytning til livet uden for uddannelsesinstitutionerne og arbejdslivet, som har betydning for unge indvandreres integration i det danske samfund.
- g) Endelig foreligger der kun i meget begrænset omfang forskning vedrørende det intime livs betydning i integrationssammenhæng, og den eksisterende forskning peger – ikke overraskende – på, at dette felt er af stor betydning netop for unge indvandrere og flygtninges integration.

Litteraturliste

- Arikan, Deniz (1996): Foreningsdannelser blandt tosprogede unge studerende. I: Bæk Simonsen et al: *Tosprogede elever* (Undervisningsministeriet).
- Barry, Brian (2001): *Culture and equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Harvard University Press.
- Borjas, George J. (1994): *Ethnicity, Neighborhoods, and Human Capital Externalities*. NBER Working Paper Series, Cambridge, Massachusetts.
- Brobygning. *Uddannelse, Undervisningsministeriets tidsskrift*, februar 1995.
- Brox, Ottar (1995): *Integrasjon af minoriteter. Kan Carmen og Khalid bli gode i norsk ?* TANO, Norsk institut for by- og regionsforskning. Oslo.
- Bruun, Inger (1994): Den anden generation. Fremtiden for de unge med indvandrer- og flygtningebaggrund - en kortlægning. *Dokumentation om indvandrere*, Nr. 2.
- Christian Joppke (1999): *Immigration and the Nation-state. The United States, Germany and Great Britain*. Oxford University Press

- Diderichsen, Marianne (1995): Kulturmødet. *Avedøre Gymnasium og HF: Profil 1995*.
- Ejrnæs/Tireli (1992): *Æblet falder langt fra stammen*. Fremad.
- Fry, Agneta & Karin Hirasawa (1995): *Turkiska flickors studie- och yrkesval, om andra generationens muslimska flickor*. Lärarhögskolan, Stockholm.
- Gimpel, Jørgen (1995): Tosprogede børns sproglige udvikling, i Ole Hammer: *Håndbog om indvandrere og flygtninge*. Kommuneinformation.
- Hummelgaard, Hans, Brian Krogh Graversen, Leif Husted og Jørgen Blæsdahl Nielsen (1998): *Uddannelse og arbejdsløshed blandt unge indvandrere*. København, AKF Forlaget.
- Hummelgaard, Hans, Brian Krogh Graversen, Leif Husted og Jørgen Blæsdahl Nielsen (1998): *Uddannelse og arbejdsløshed blandt unge indvandrere*. AKF-rapport.
- Jeppesen, Kirsten Just (1989): *Unge indvandrere - en undersøgelse af andengeneration fra Jugoslavien, Tyrkiet og Pakistan*, Socialforskningsinstituttet.
- Jeppesen, Kirsten Just (1993): *Skolen - en nøgle til integration? De fremmede i Danmark 3*, SFI.
- Jeppesen, Kirsten Just (1994): *Etniske minoriteter i boligområder. De fremmede i Danmark 5*, SFI.
- Jeppesen, Kirsten Just (1994): *Minoriteter og det sociale system. De fremmede i Danmark 4*, SFI.
- Jeppesen, Kirsten Just (1995): *Etniske minoriteter - ved vi nok? De fremmede i Danmark 6*. Arbejdsnotat 1.
- Jill Mehlbye, Pauline Haagensen & Tue Halgreen (2000): *Et frit valg? Unges overgang fra grundskolen til ungdomsuddannelserne – om danske unge og unge fra etniske minoriteter*. AKF.
- Kymlicka, Will (1995): *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*. Clarendon.
- Lødding, Berit (1994): *Fremmedspråklige elever i videregående opplæring*. Underveiserapport 2/94. Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning.
- Lødding Berit (1996): "Jeg ville integrere meg" – aspekter ved minoritetssituasjonen for tospråklige elever. In Blichfeldt m.fl.: *Utdanning for alle?* NIFU (Norsk institut for studier av forskning og utdanning).
- Lødding Berit (1997): "For ellers får jeg ikke jobb etterpå..." *Søking, opptak og progresjon i videregående opplæring blant tospråklig ungdom*. NIFU.
- Lødding Berit (1997): *Med eller uten rett. Søking, opptak og gjennomstrømning i videregående opplæring blant tospråklige ungdommer og voksne etter innføringen av Reform 94*. NIFU.
- Lødding Berit (1997): Når kompetanse går på opphørssalg – om tilgang på læreplasser for tospråklig ungdom, in Lødding/Tornes: *Idealer og Paradokser. Aspekter ved gjennomføringen af Reform 94*. NIFU.
- Lødding Berit: *Fremmedspråklige elever i videregående opplæring*, Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, Oslo 1994
- Lødding, Berit (1995): Virkninger av reform 94 for fremmedspråklige elever i videregående opplæring, Prosjektbeskrivelse, Utredningsinstituttet, Oslo 1995.
- Lødding, Berit (1999): Alt å vinne eller lite å tape? Rekruttering og progresjon i videregående opplæring blant jenter og gutter med innvandrerbakgrunn. In Aamodt et al.: *Videregående opplæring – ved en skillevej?* NIFU.
- Moldenhawer, Bolette (1994:1): Sprog og identitet i et minoritetsperspektiv, i *Dansk Pædagogisk Tidsskrift. Tema: De fremmede*. Nr. 1, 1994.
- Moldenhawer, Bolette (1994:2): *Etniske minoriteter, kultur og skolegang. Et relationelt studium af skolestrategier og flerkulturel rummelighed*. upubl. licentiatafhandling, Københavns Universitet.
- Mørck, Yvonne (1994): Køn og generationer - muslimsk indvandrerungdom i København, i Liep og Olwig: *Komplekse liv. Kulturel mangfoldighed i Danmark*, Akademisk Forlag.
- Bolette Moldenhawer (2001): *En bedre fremtid. Skolens betydning for etniske minoriteter*. København, Hans Reitzels Forlag.
- Mørck, Yvonne (1996): Køn, kulturel loyalitet og multikulturalisme. Perspektiver på etnisk minoritetsungdom. Københavns Universitet
- Necef, Mehmet Ümit (1996): *Ethnic Identity and Language Shift among Young Turks in Denmark*. Odense University
- Nielsen, Helena Skyt et al (2001): *Intergenerational transmissions and the school-to-work transition of 2nd generation immigrants*, paper præsenteret ved AMIDs åbningskonference, august 2001.

- Phil, Joron (1998): *Minoriteter og den videregående skolen*. Afhandling til dr.polit graden, Pædagogisk forskningsinstitut, Universitetet i Oslo.
- Rasmussen Ole Emil: *Cultural Encounters. Acculturation Strategies and School Success. When Does a Cultural Difference Make a Difference in Teaching and Counselling in Danish Upper Secondary Schools?* Dansk Institut for Gymnasiepædagogik, Syddansk Universitet.
- Rasmussen, Jørgen Balling (1990): Fremmedsprogede i gymnasiet og HF. *Undervisningsministeriets Tidsskrift Uddannelse*, Nr. 1.
- Røgilds, Flemming (1995): *Stemmer i et grænseland*. Politisk Revy.
- Røgilds, Flemming (2000): *Charlie Nielsen rejse: vandringer i multikulturelle landskaber*. Politisk Revy
- Røgilds, Flemming (red. 1996): *Rejser i nutiden: etnicitet, modernitet, identitet*. Politisk Revy;
- Runfors, Ann & Annick Sjögren (ed.) (1994): *Language, Dominance and Resistance. An ethnological perspective on teaching and learning Swedish in an immigrant environment in Sweden*. Botkyrka.
- Schmidt, Garbi og Vibeke Jakobsen (2000): *20 år i Danmark. En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer*. Socialforskningsinstituttet.
- Seeberg, Peter (1996): Migration og uddannelse: om etnisk ligestilling i det danske uddannelsessystem. I: Bæk Simonsen et al: *Tosprogede elever. Konferencerapport*. Undervisningsministeriet.
- Seeberg, Peter (1995): *Tosprogede elever i gymnasiet og HF*. Gymnasieafdelingens Skriftserie, Nr. 12, Undervisningsministeriet.
- Seeberg, Peter m.fl. (1996): *Rapport om efteruddannelse vedr. tosprogede elever*. Gymnasieafdelingens Skriftserie, Nr. 16, Undervisningsministeriet.
- Peter Seeberg (2001): *Ubekvemme udfordringer*. Odense Universitetsforlag.
- Peter Seeberg (2000): *Migration og det moderne Mellemøsten*. Odense Universitetsforlag.
- Skeldon, Robert (1998): *Migration and Development. A Global Perspective*, Longman.
- Statistiske Efterretninger, 2001:10, tabel 38, s. 17: *Elevbestand i gymnasiet, hf og studenterkurser, september 2001*. Danmarks Statistik.
- Uddannelsesstyrelsens temahæfteserie (2000): *Tosprogede elever på htx*. Undervisningsministeriet.
- Undervisningsministeriet, Folkeskoleafdelingen (1995): *Dansk som andetsprog. Et nyt fagområde*. Undervisningsministeriet.
- Undervisningsministeriet. Gymnasieafdelingen (1993): *Tosprogede elever*, Tema nr. 42.
- Undervisningsministeriet. Gymnasieafdelingen (1993): *Forslag til handlingsplan om tosprogede elever i gymnasiet og hf*.
- Vermeulen, Hans (2000): The Role of Culture in Explanations of Social Mobility, in Vermeulen & Perlmann: *Immigrants, Schooling and Social Mobility. Does Culture Make a Difference?* (Macmillan).
- Vesselbo, Eivind (1992): *Fremmedsprogede elever i folkeskolen. En kultursociologisk undersøgelse*. Undervisningsministeriet.

© Peter Seeberg

ISSN 1601-5967

Published by:

AMID

Aalborg University

Fibigerstraede 2

DK-9220 Aalborg OE

Denmark

Phone + 45 96 35 91 33

Fax + 45 98 15 11 26

Web: <http://www.humsamf.auc.dk/amid>

AMID – Akademiet for Migrationsstudier i Danmark
The Academy for Migration Studies in Denmark

Director: Professor dr. phil. Ulf Hedetoft

The Academy for Migration Studies in Denmark, AMID, is a consortium consisting of researchers at research centers representing three institutions of higher education and two research institutes. AMID is supported by the Danish Research Councils of the Humanities and the Social Sciences.

The Consortium consists of the following members:

Aalborg University--Department of Sociology, Social Studies and Organization, Department of Economics, Politics and Administration, as well as *SPIRIT* (School for Postgraduate Interdisciplinary Research on Interculturalism and Transnationality) and Institute for History, International and Social Studies. Aalborg University is the host institution.

The Aarhus School of Business--CIM (Centre for Research in Social Integration and Marginalization).

Aarhus University--Department of Political Science.

The Danish National Institute of Social Research (Socialforskningsinstituttet, SFI).

The Institute of Local Government Studies (Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut, AKF).